

Олександр Мирончук

ВИОКРЕМЛЕННЯ ПІДСТИЛІВ ТА ЖАНРІВ У КОНФЕСІЙНОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Конфесійний стиль – один з найдавніших стилів в історії української літературної мови і один з найменш вивчених у сучасному українському мовознавстві. Свій початок він бере з часу запровадження християнства як державної релігії Київської Русі (988 р.). Спершу перекладні, а згодом і оригінальні твори церковного письменства існували і продовжують існувати у складі різних мовних систем: старослов'янської (церковнослов'янської), давньоруської, староукраїнської, нової (сучасної) української літературної мови.

Довгий час вивчення конфесійного стилю було під забороною радянської атеїстичної системи. І лише зі здобуттям Україною незалежності відновилися наукові студії, пов'язані з широким спектром вивчення церковно-релігійної проблематики, зокрема й мовознавчих аспектів. Серед українських мовознавців назвемо праці (автори вказані за часом виходу їхніх праць) митрополита Іларіона (Огієнка), В. В. Німчука, С. В. Біблі, І. В. Бочарової, Н. В. Пуряєвої, Т. В. Мороз, П. В. Мацьківа, Ю. В. Осінчука, С. В. Лук'янчук, Н. О. Мех, Н. Д. Бабич та ін.

Досі залишається дискусійною назва стилю, який покликаний обслуговувати релігійні потреби. Так, серед філологів немає єдності у поглядах на те, як іменувати цей стиль. Відомі такі варіанти назв: церковно-релігійний (Н. В. Пуряєва), релігійний (Н. Д. Бабич), сакральний (В. В. Німчук, Т. А. Коць), богословський (Н. Д. Бабич), культовий (В. А. Передрієнко), культовий, або конфесійно-проповідницький (В. М. Русанівський). Проте більшість дослідників використовують найбільш відому і поширену назву – конфесійний (Н. Д. Бабич, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, П. С. Дудик, Л. І. Мацько, Л. Л. Шевченко та ін.).

Спробуємо з'ясувати семантичний зв'язок між термінами *релігія*, *конфесія*, *церква*. Так, релігією пропонуємо називати різні сповідання (визнання) різних вір (християнство, юдаїзм, іслам та ін.), конфесією – різні сповідання однієї віри (православ'я, католицизм, протестантизм), а церквою – одне

сповідання однієї віри (Українська православна церква, Російська православна церква, Грецька православна церква та ін).

Визначення стилю залежить від вживання специфічних мовних засобів, сфери використання або комунікативної ситуації. Вихідним у визначенні стилю, підстилю та жанру має бути текст. Тільки на підставі повного лінгвістичного аналізу (на фонетичному, фонологічному, лексичному, фразеологічному, морфемному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному та ін. мовних рівнях) можна говорити про його стильовий різновид та жанрову приналежність.

У сучасному українському мовознавстві відомо кілька класифікацій конфесійного стилю, який за сферою використання поділяється на жанри. У підручнику зі стилістики (за редакцією проф. Л. І. Мацько) виділено такі підстилі конфесійного стилю: 1) власне конфесійний, 2) конфесійно-популярний, 3) конфесійно-навчальний, 4) конфесійно-обрядовий, 5) конфесійно-публіцистичний. До текстових жанрів автори підручника зараховують Біблію, євангеліє, богослужіння, молитву, проповідь, псалом, духовну бесіду, видіння, літургію [5: 248-249, 291].

Н. Д. Бабич до стильових різновидів (підстилів) богословського, за її словами, стилю зараховує: 1) мову канонічної богослужбової літератури, 2) мову тлумачної богослужбової літератури, 3) мову популярної (пізнавальної) богослужбової літератури, 4) мову проповідей, 5) мову текстів богослужбового піснеспіву, 6) мову богослужбово-методичних (катехітичних, не катехізичних!) текстів, 7) розмовне діалогічне мовлення священика з вірним, який сповідається, 8) богословсько-публіцистичну літературну мову [1: 26].

У дисертації І. С. Грималовського фіксуємо такий погляд на цю проблему: «Справді, у мовленні сучасних українців слово «конфесія» дещо однобоко відображає суть означуваної реальії. Цю номінацію, вважаємо, потрібно відкинути. Для того, щоб уникнути плутанини і двозначностей, а також охопити писемні джерела усіх релігій, ми пропонуємо ввести поняття релігійного метастилю, у межах якого функціонують язичницький, християнський, мусульманський, іудейський, буддистський стилі. Той стиль, який у мовознавчих працях іменують конфесійним,

потрібно, на наш погляд, називати християнським. До нього повинні бути віднесені всі праці, що стосуються християнської сакрально-релігійної сфери» [3: 57]. Дослідник пропонує такий поділ на підстилі: 1) сакральний (Святе Письмо, канонічні молитви); 2) літургійний (літургійні тексти); 3) проповідницький (проповіді); 4) науково-християнський (наукові праці з християнського богослов'я); 5) навчально-християнський (катехізиси, підручники з релігії для дітей); 6) художньо-християнський (авторські молитви, переспіви біблійних текстів) [3: 57-58].

Проте наведені класифікації, на нашу думку, не є достатньо чіткими і не відображають специфіки функціонування мови в релігійній сфері. Тому в конфесійному стилі виділяємо і пропонуємо для розгляду, критичного осмислення такі підстилі: 1) Священного Писання, або Біблійний; 2) літургійний, або богослужбовий; 3) патрологічний, або святоотцівський; 4) агіографічний, або житійний; 5) проповідницький, або ораторський; 6) науково-богословський; 7) церковно-правовий; 8) публіцистичний; 9) канцелярський; 10) катехізичний, або навчально-релігійний; 11) паломницький; 12) полемічний; 13) художньо-релігійний; 14) епістолярний; 15) зовнішньо-церковний, або міжрелігійний; 16) уснорозмовний.

Біблійний різновид стилю представлений сімдесятьма сімома книгами Біблії. За часом написання вони поділяються на старозавітні (50) та новозавітні (27). За змістом усі 77 книг поділяються на законодавчі, історичні, повчальні (поетичні) та пророчі. Основними жанрами є євангеліє, діяння, послання, апокаліпсис, притча, псалом, пісня, гімн. Тексти підстилю представлені у таких книгах: Біблія, Євангеліє, Апостол, Псалтир, Учительне євангеліє, Паремійник, Новий Завіт.

Сферою використання *літургійного* підстилю є богослужіння. Сюди належать такі жанри: молитва, ектенія, тропар, кондак, канон, стихира, сідальний, антифон, іпакої, кафизма, прокімен, паремія, апостол, євангеліє, ікос, світильний, екзапостиларій, акафіст та ін. Такі жанри, як кафизма, прокімен, паремія, апостол, євангеліє мають біблійне походження (уривки з Біблії, які читаються під час богослужіння). Вказані жанри в літургійному підстилі, зазвичай, не функціонують самостійно, а композиційно об'єднані чи є структурними елементами

більших за обсягом жанрів – Літургія, вечірня, повечір'я, полуношниця, утрєня, часи та ін. Тексти цього підстилю містяться у Євангелії, Апостолі, Псалтирі, Служебнику, Требнику, Молитовнику, Мінеї, Часослові, Октоїху, Тріоді, Акафістнику та ін.

Патрологічний підстиль представлений творами святих отців та учителів Церкви. До жанрових різновидів цього підстилю належать: послання, апологія, бесіда, слово, повчання, гімн, лист, тлумачення та ін. Тексти представлені великою кількістю хрестоматійних видань, що містять повні зібрання або окремі твори одного чи кількох святих отців. Деякі твори аскетичного змісту, авторами яких були преподобні отці, вміщені у збірці, яка має назву «Добротолюбіє».

Агіографічний, або житійний, стильовий різновид об'єднує велику кількість перекладних та оригінальних творів про життя прославлених і шанованих церквою святих. Сучасна білоруська дослідниця Л. Левшун уживає термін *агіобіографія* як синонім до агіографії і пояснює, що агіобіографія (букв. святожиттеопис) «включає в себе безліч жанрових модифікацій, що належать до різних розділів типікарних [або уставних, від слова Типікон або устав. – О. М.] читань: синаксарне, або проложне, житіє, що органічно включене у склад канону святому, належить до панегіричного розділу. Житіє, яке головну увагу приділяє описові подвигів святого (мінейне, патерикове, літописне) – до дидактично-агіографічного» [4: 268-269]. До основних жанрових модифікацій агіобіографії Л. Левшун, за власними визначеннями, зараховує «мартирій», «біос», «похвалу». Український дослідник проф. П. Білоус вказує на три типи житійної прози: Четьї Мінеї, проложні житія – скорочені виклади житія святих, патерикові житія – життєписи синайських, єрусалимських ченців [2: 99]. Жанровими різновидами агіографічного підстилю є: мучеництво, житіє, сказання, пам'ять, похвала тощо. Тексти пам'яток житійної писемності містять Четьї Мінеї, Житія святих, Патерики, прологи, а також окремі видання житія (окремо або разом зі службою чи акафістом) одного чи кількох святих (Житія українських святих, Житія волинських святих та ін.).

Проповідницький, або ораторський, підстиль репрезентований проповідями, промовами, посланнями та іншими жанрами ораторського мистецтва. Л. Левшун пише: «Проповідь – не

жанр, а жанрова асоціація, яка об'єднує багато жанрових модифікацій. Тому різні жанрові модифікації проповідництва належать до різних розділів типікарних читань: святкова урочиста проповідь – до панегіричного, тлумачна – до екзегетичного, катехізична – до екзегетичного чи дидактичного» [4: 194]. На жанровий різновид проповіді іноді вказує напис «слово», «похвала», «повчання», «оглашення», «бесіда», «казань». Відомі різноманітні збірки проповідей священнослужителів.

Науково-богословський підстиль – це мова богословської науки. Поширений у духовних та інших навчальних та наукових закладах, де вивчають богословські та релігієзнавчі дисципліни. До текстових жанрів належать підручники, монографії, статті, дисертації, конспекти лекцій та ін..

До *церковно-правового* підстилю належать правила святих апостолів, вселенських і помісних соборів та святих отців, які вміщені у «Книзі правил», а також постанови помісних та архієрейських соборів, що не увійшли до «Книги правил», тлумачення на «Книгу правил», рішення Синоду, грамоти, судові рішення тощо. Деякі тексти церковно-правового змісту вміщені у «Кормчу книгу» та «Номоканон».

Публіцистичний різновид конфесійного стилю спрямований на доведення релігійної інформації до віруючих через засоби масової інформації: Інтернет, телебачення, газети, журнали тощо. До основних жанрів належить: репортаж, замітка, інтерв'ю, повідомлення, оголошення та ін.

Канцелярський підстиль – мова документів, що використовуються у церковно-релігійній сфері: статuti, звіти, накази, розпорядження, прохання, листи, протоколи тощо.

Катехізичний, або навчально-релігійний, підстиль подає основи віровчення, готує до поглибленого оволодіння релігійними істинами. Тексти жанрів (повчання, бесіда та ін.) містяться у катехізисах, Законі Божому та інших релігійно-повчальних виданнях.

Паломницький підстиль представлений жанром ходіння: «Ходіння ігумена Даниїла у Святу землю».

Полемічний стильовий різновид відображає міжконфесійну полеміку, яка набула свого розвитку у XVI-XVII ст. До пам'яток (у формі трактату) полемічного письменства належить «Історія про одного папу римського», «Ключ царства

небесного» Герасима Смотрицького, трактати Клірика Острозького, «Апокрисис» Христофора Філарета, твори Мелетія Смотрицького (жанр плачу, «ляменту») та ін.

Художньо-релігійний підстиль представлений художніми творами релігійного змісту, що побутують у середовищі вірних (часто поза храмом): коляди, канти, псалми, духовна поезія і проза, художні твори для дітей тощо.

До *епістолярного* стильового різновиду належать приватні листи релігійного змісту між духовенством і мирянами: вітання, відповідь, запрошення тощо.

Зовнішньо-церковний, або міжрелігійний, підстиль – сфера взаємин між релігійними організаціями, конфесіями та церквами. У його текстах висвітлюється їхня спільна позиція з певних суспільно важливих питань. Найпоширенішим жанром є звернення.

Уснорозмовний підстиль задовольняє комунікативні потреби як у середовищі духовенства, так між духовенством і мирянами.

З уваги на те, що кожен функціональний стиль має ядро і периферію, в основі конфесійного стилю розрізняємо такі підстили: 1) Священного Писання, або Біблійний; 2) літургійний, або богослужбовий; 3) патрологічний, або святоотцівський; 4) агіографічний, або житійний; 5) гомілетичний, або проповідницький; 6) науково-богословський; 7) церковно-правовий; 8) катехізичний, або навчально-релігійний; 9) паломницький; 10) полемічний. Решта підстилів перебувають на периферії і можуть вступати у зв'язки з іншими стильовими різновидами стилістичної системи української мови.

Систему кожного функціонального стилю складають підстили та жанри. У літературознавстві й лінгвостилістиці жанр визначається як тип (вид) літературних творів, що склався історично; як узагальнення рис, характерних для широкої групи творів певної епохи, нації або світової літератури взагалі. Найпоширенішими жанрами у конфесійному стилі є євангеліє, притча, послання, апокаліпсис, псалом, молитва, проповідь, ектенія, тропар, кондак, канон, стихира, сідальний, антифон, іпакої, ікос, світільний, екзапостиларій, акафіст, апологія, промова, бесіда, слово, повчання, лист, мучеництво, житіє, сказання, пам'ять, правила і постанови соборів, рішення синоду, акти про канонізацію, грамоти, відпускні листи, паломництва,

релігійні небогослужбові піснеспіви, які виконуються народом як у храмі, так і поза ним тощо. Деякі жанри можуть належати кільком підстилям, а інші – тільки одному.

Вивчення підстилів та жанрів конфесійного стилю має велике значення для нового осмислення історії української літературної мови та визначення місця конфесійного стилю у ній, адже історія літературної мови – це історія її стилів, а історія стилю – це історія його стильових різновидів і жанрів.

1. Бабич Н. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки: збірник науково-дидактичних праць. – Чернівці, 2009.
2. Білоус П. Історія української літератури XI-XVIII ст.: навч. посібник. – К., 2009.
3. Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття: Дис. ... канд. філол. наук / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2006.
4. Левшун Л. О слове преображенном и преображающем: теоретико-аналитический очерк истории восточнославянского книжного слова XI-XVII веков. – Минск [2009].
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / За ред. Л. І. Мацько. – 2 вид. – К., 2005.